

HIZKUNTZA ESTANDARRAREN ETA DIALEKTOEN ARTEKO BATERATZE JOERAK

Gotzon Aurrekoetxea
(UPV/EHU)

0. Sarrera

Aspaldiko kontua da, bai gurean bai erbestean, hizkuntza estandarra eta dialektoen arteko harremanen arazoa.

Izan ere, hizkuntza estandarra eta dialektoen arteko harremana, burruka edo elkarbizitza, gura den eran, ez da gurean bakarrik gertatzen, inguru eta urrunagoko gainerako hizkuntzetan ere jazotzen da eta. Ez dut ukatuko, euskararen kasuan, gura bada, era gordinagoan bizi dugula: bai estandarizate prozesua bizia eta indartsua delako, kasu askotan euskalkiak eta hizkuntza estandarren artean desberdintasun handia dagoelako, eta hizkuntzaren estandarizazio edo batasuna geure egunotan eta geure indarrez sortzen ari delako.

Baina ikertzailearen ikuspuntutik begiratuta ez dut uste, euskararen kasuan gertatzen diharduen fenomeno honek gainerako hizkuntzetan eman izan diren eta ematen ari diren prozesuekin aparteko ezer berezirik duenik. Bereztasun bakarra kronologikoa dela esango nuke; gainerako gure inguruko hizkuntzek estandarizazio eta normalizazioa aspaldi lortu bazuten ere, euskara gure egunotan lortuz doalako.

Izaera honek abantaila handia ematen digu, besteetan zer gertatu den, nola garatu den eta zelango ondorioak izan diren jakinik, gurea planifikatzeko aukera ematen digulako.

Baina hasieratik hasiz eta gaia kokatzen hasteko, esan dezagun denok onartzen dugula hizkuntza bat bizi deno aldaeretan bizi dela eta aldaera desberdinak elkarren artean bizi direla. Ez dagoela nola edo halako aldaerarik gabeko hizkuntzarik. Alderok izan daitezten diatopikoak, diastratikoak edo diafasikoak, eta aldaeren arteko desberdintasunak handiak zein txikiak izanik ere. Hori da edonon aurkitzen den eta edonork onartzen duen hizkuntza errealtatea.

Esan dezagun ere, denok onartzen dugula aldaerok ez direla finakoak eta mugiezina izaten ohiz, norabide desberdinetan alda daitezkeela eta aldatzen direla, elikatze edo eragin mota desberdinen arabera.

Eta azkenik, demagun aldaera horien arteko bat edo bat baino gehiagoren arteko batasuna besteen gainetik gailentzen dela eta aldaera kultu edo prestigiodun bilakatzeko dela, gainerako aldaerak egoera diglosiko edo diaglosiko batean gelditzen direlarik; hau da, zeregin eta funtzio batzuetara bakarrik mugatuz euren erabilera. Egoera diaglosikoan gelditu den aldaera (dialekto zein hizkera) duen hiztunak hizkuntzaren

bi aldaera bereganatu beharko ditu: egoera formaletarako prestigiodun aldaera erabiliko du, egoera informaletarako bere betiko aldaera erabiltzen duen bitartean. Abstrakzioa egiten dugu hemen prestigiodun aldaera nola bilakatu den eta horretarako zein urrats eman behar izan duen, eskuarteko gaian berebiziko eraginik ez duelako.

Lan honetan bazter utziko ditugu ere euskara batua eta euskalkiak direla-eta bien arteko amodio eta desamodio, bien arteko antagonismo eta osagarritasuna edota bien beharra azpimarratuz norbanako edota talde-elkarte-erakundeek egin dituzten adierazpen, aldarrikapen eta iritzi-artikuluak.

Halaber, euskalkien eta batuaren esparru eta zereginez argitaratutako lan guztiak. Edota batuaren taiu eta norabideaz idatzitakoak. Ez da lerro hauen helburuan aldaera bakoitzaren estatusaz sakontzea, ezta aldaera estandar edo gainerakoek korpusaren izaeraz edo ezaugarriez ikertzea.

Hizkuntza estandarraren (euskara batuaren, gura bada, nahiz gauza bera ez den) eta euskalkien arteko hizkuntza harremanez jardungo dugu lerro hauetan. Edo bestela esanda, aldaera estandarrak nola eragiten duen dialektoetan eta zein norabidean garatzen diren hauek. Bi aldaeren arteko elkarbizitzan prestigiodun aldaeraren eragina aztertuko da, eta ez dialektoek estandarrean izan lezaketenean.

Ikuspuntu hau atzerrian egin diren ikerketak euskararen kasuan umatutako beste batzuekin harremanetan sartuz argi pixka bat ematen ahaleginduko gara. Kanpoko ikerketak marko teorikoa eta metodologia zehazteko erabiliko dira eta hemen lortutako datuak metodologia horrekin argitzeari ekingo zaio.

Maila “bereko” edo bertsuko aldaeren arteko harreman edo elkar-eragiteez asko idatzi bada ere, guztiz argitu gabe daude oraindik ikuspuntu sinkronikoz egindako ikerketetan, nahiz jakina den ikuspuntu diakronikotik hurbiltze eta urruntzeak gertatu ohi direla. Harreman eta elkar-eragite hauetan parte hartzen duten faktoreen azterketa ez da oraindik guztiz amaitu aldagarritasunaren hizkuntzalaritzak urrats asko eman dituen arren.

Maila edo plano desberdinetan kokatzen diren aldaeren (estandarra-dialektoa, aldaera kultua-aldaera herrikoa...) arteko harremanen ikerketa ere bideratua da azken urteotan gure inguruko hizkuntzetan. Ikerketa hau nagusiki aldaera estandarren eta dialektoen arteko harreman eta eraginak aztertzea mugatzen da.

Ez dut uste lekuz kanpo dagoenik euskara estandarraren eta euskalkien edo hizkeren arteko eraginetan sakontzen hasi aurretik gai honek orain artean ezagutu duen iragan eta bizi duen errealitateak askatuz, etorkizunerantz begiratzea eta nolako hizkuntza nahi dugun itauntzea proposatzea. Gure seme-alabek eta ondorengoek 40 urte barru nolako hizkuntza, nolako hizkuntza erregistroak edo mailak izan ditzaten nahi dugun galdetu beharko geniokeela geure buruari uste dut: hizkuntza oso monolitiko edo monoestilistikoa, ia aldaera diatopiko, diastatikoa eta diafasikorik gabea; ala hizkuntza aldaera indartsu bat, ondoan kolore desberdinak gordeko lituzketen aldaera desberdinekin; ala hizkuntza aldaera orekatu eta mailakatu, herriko hizkeratik hasi eta goren mailara doana; ala...

Zer nahi dugun horrek erakutsiko liguke jarraitu beharko litzatekeen bidea. Oraindik hizkuntza mailak planifikatzeko daukagun aukera izanik, sasoia dela deritzot, berandu baino lehen, orain arte gertatu dena aztertu, inguruko hizkuntzetan gai honetan egin diren ikerketetatik ikasi eta aurrerantzean euskararen kasuan gerta daitekeena planifikatzen hasteko.

Euskararen munduan bada oraindik euskara batua edo aldaera estandarraz bestelako alderen promozioaz ezer entzuterik gura ez duenik; eta oraindik diot konbentzituta bainago euskarak bizi-irauteko batua ezinbestekotzat jotzen zen sasoiari bizi izandako shock hura gainditu ez duen jendea badelako edota euskalkiak promozionatzen aritzea alferrikako indar galtzea dela uste dutenak badirelako. Horiek garbi dute hizkuntza mailei dagokienez zein planifikazio egin behar den. Badira beste batzuk, oraindik planteamendu hau egiteko ordua ez dela heldu uste dutenak ere; euskara estandarra guztiz gorpuztu gabe anabasa sor daitekeelako euren aburuz. Bada, azkenik, hirugarren multzoa, zeinak aldaera estandarraz peko aldaeren promozioan diharduen, promozio hau euskararen aberasgarri gisa ulertzen duen eta aldaera desberdinen nola edo halako oreka bilatzen duen.

Azken multzo honetan kokatzen direnen artean ere ez dago batasunik, egia esan behar bada; eta, ondorioz, norabide berean ez doazen eta elkarren artean osagarri ez diren mota askotako lanak egiten dira: batzuk itsu-itsuan dihardute euren aldaeren promozioan, beste batzuk askoz ere modu orekatu eta integratzaileagoan lan egitea proposatzen dute. Dispersioa eta noraeza direla ezaugarri nagusia esango nuke, indar horien lanari buruz esaldi batean nire iritzia ematera behartuko banindute. Bada sasoiari indar horiek koordinatu eta zuzentzeko helburuak argitu ondoren norabide zehatzetan lan egiteko.

Gai honek hizkuntza kalitateaz ere lotura izan lezake, ukitzen dituen edo lituzkeen alderdi desberdinak aipatuz gero. Baina aipamen hutsean uztea gurago dugu kontzeptu bera definitzean bat etortzeko bakarrik ere arazo bat baino gehiago izango genituzkeelako.

1. Hizkuntza estandar eta dialektoen arteko dinamika

Hizkuntza edo aldaera estandarren eta dialektoen arteko bateratze joerak aztertzea du helburu lan honek, gorago esan bezala. Gai hau behin baino gehiagotan izan da jorratua historian zehar. Euskararen kasura mugatuz ikuspuntu diakronikotik begiratuz ikerketa lana aurreratuta dagoela esan behar da.¹ Bego hor, aipamen hutsean, ez delako gure jomugaren norabidean aurkitzen.

Ikuspuntu sinkronikotik begiratuz ere hasi dira metodologia berriak aplikatzen egoera desberdinak ikertzeko. Arlo honetan kokatzen da gure ekarria. Izan ere, dialektologia sozialaren ikuspuntutik, hizkuntza aldagarritasuna hizkuntza aldaketaren manifestazio sinkroniko legez eta hizkuntza aldaketa hizkuntza harremanen ondorio legez ikertu gura da.

Europa osoan 20. mendean zehar dialekto tradizionalak gero eta nahasiago bihurtuz joan dira. Dialektoek historikoki ezagutu duten trinkotasun eta egonkortasuna galdu egin dute, euren ezaugarriak urtuz, desagertuz joan dira. Dialektoen diluitze honen eragileen artean hizkuntzen estandarizazioa, industrializazioaren ondorioa den hirietaranzko giza-mugimendua, eta eskolatze eta komunikabideak aipatu izan dira, gaiko literatura tradizionalan. Bilakaera demografiko eta kultural honek dialekto tradizional eta estandarren artean hitzuna 'hizkuntza continuum' batean

¹ Interesatuak K. Mitxelena (1992) eta J. A. Lakarraren (1986 eta 1992) lanak eskuragarri ditu.

kokatu du, maiz aldaera berrien sorleku bihurtuz. Aldaera berri hauek egitura difusoa, ez-zehaztua, izan dezakete edo oso konkretua eta zehatza, bai hizkuntza ezaugarri dagokiolarik, bai eredu geografikoari dagokiolarik.

Dialekto tradizionalen galtzeko arrisku honek eragin du Auer ta Hinskens-ek deitzen duten (1996: 5) ‘dialektoen berpizkundera’ mugimendua. Mugimendu hau 70. hamarkadan hasi zen Europan. Euskal Herrian bestelako beldurrak jota zegoen sasoi horretan euskaldungoa: euskara beraren heriotzea, hain zuzen ere. Bestalde, sasoi horretan hasi zen euskara batua eta estandarra bere lehen urratsak ematen, plano “teorikoan” iskanbila eta eztabaida amaiezinetan murgildua zegoen bitartean. Hamarkada bi eta euskara estandarra gorpuztea behar izan dira euskararen kasuan ere euskalkien eta hizkeren aldeko mugimenduak “euskalkien berpizkundera” eman arte.

Mugimendu hau ikerketaren bultzagile izan da. Aldaera desberdinen arteko bateratze joera mota asko daude ikerketetan zehar bilduak. Arazoa edo gaia dimentsio askotan izan daiteke aztertua eta neurtua: batetik, badira ‘bateratze horizontalak’ eta ‘bateratze bertikalak’ (Auer 1998); bestetik, badira ‘bateratze indartsuak’ eta ‘bateratze ahulak’; azkenik, badira osoraino heldzen diren konbergentzia joerak eta gutiz burutu gabeko konbergentziak.

Kontzeptuak eta terminoak zehaztuz, ‘bateratze bertikala’ aldaera estandar eta dialektoen arteko bateratzeari deitzen zaio; ‘bateratze horizontala’, aldiz, dialektoen artekoari; hots, maila berean dauden dialektoen arteko bateratze joerei. Guk bateratze bertikalaz jardungo dugu ikerketa honetan.

1.1. Bateratze bertikalak

Konbergentzia bertikalak aldaera estandarren eta dialektoen arteko bateratzei deitzen zaie. Goragoko mailan dagoen prestigiodun aldaeraren indar zentripetoaren eraginez sortzen da konbergentzia edo bateratze mota hau.

Horrela, dialektoak aldaera estandarren ezaugarriak eurenganahalegin-tzen dira, prestigiodun aldaeraren distirak eraginda. Dialektoek euren ezaugarri propioak eta bereziak galduz doazen heinean estandarrenak hartzen dituzte. Bateratze mota honi bateratze dialektal monozentrikoa deitzen zaio.

Bateratze hauek gertatzen diren lurraldeetan, sarritan, dialektoak barietate primitibotzat jotzen dira inplizituki, estandarri lekua utzi behar dioten barietatetzat, alegia. Aldaera estandarra berria, gaztea, etorkizuna eta antzeko kontzeptuez inguratu eta jantzirik azaltzen da, dialektoa zaharkitu, iraganari lotu eta etxerakotzat jotzen den bitartean.

Bateratze bertikalak maiz konbergentzia horizontala ere badakar edo ekar lezake, behintzat, ondorio bezala. Izan ere, estandarrenzko prozesuan dialektoak elkarrekin batera doazenean eta estandarrak modu bertsuan eragiten dienean, estandarren eta dialektoen arteko distantzia txikituz doan bitartean, dialektoen arteko forma desberdinak ere urrituz joaten dira (Auer & Hinskens 1996).

Konbergentzia edo bateratze bertikal eta horizontalaren prozesua, hizkuntza komunitate nazionalaren perspektibatik ikusten denean, noiz edo noiz dialekto eta estandarren arteko (eta batzuetan dialektoen arteko) aldaera berri bat edo gehiago sor daiteke. Aldaera berri hauek sortzea hizkuntza komunitatearen hiztun dinamikoen zeregina izaten da.

Elkar-eragintzatik sortutako aldaera berriok izendatzeko ‘erregiolekto’ edo ‘eskualde-berbete’ (‘regiolect’) eta ‘estandar erregionala’ (‘regional standard’) terminoak erabiltzen dira (Auer 1998: 2).

‘Erregiolekto’ edo ‘eskualde-berbete’k dialekto tradizionala eta aldaera estandarren arteko harremanetatik sortzen dira. Sortze hori bi ikuspunturen arabera azter daiteke: lehena, dialekto tradizionalak estandarren ezaugarri batzuk hartu eta bereganatzen ditu; kasu honetan dialektoak modu dinamikoan hartzen du parte, bera da eragile. Bigarrena, aldaera estandarren indarrak dialekto tradizionalan eragiten du bere ezaugarri batzuk harraraziz. Lehenean dialekto tradizionalak funtzio aktiboa izango luke, aldaera hartzailea litzateke; bigarrenean, aldiz, haren zeregina pasiboa litzateke, hots jasotzailea.

Desberdintasun hau garrantzitsua da dialekto berri edo ‘erregiolektoa’ sortzean, egitura berriaren norabidea berak kudea dezakeelako batean, bestean noraezean joango litzatekeen bitartean.

Honelako prozesuetan gerta liteke hasierako egoera *diglosikoa* (aldiera estandarra dialekto askoren gainetik dagoela adierazten da) desegin eta Bellmann-ek deitzen duen *diaglosikoa* bihurtzea (1998: 24).² Egoera diglosikoan “behean” aurkitzen den aldaerak egoera egonkorra ezagutzen du hizkuntza korpusean: korpusean ez du aldaketarik ezagutzen, aurretik baliatzen zituen hizkuntza baliabide berak erabiltzen ditu. Hizkuntza aldaera bat egoera diaglosikoan dagoela esaten denean, berriaz, bere ezaugarri nabarmenen eta berezkoenak galduz doala adierazi gura da; bere korpua aldatuz, urrituz doala eta estandarren ezaugarriez betetzen doala.

Termino hau oso ezaguna ez izan arren baliabide berriak eskaintzen ditu egoera honetan aurkitzen diren aldaerak modu zehatzago batean aztertzeko. Euskararen kasuan aldaera gehienetan gertatzen ari dena azaltzeko garrantzitsutzat jo behar da. Izan ere, egoera diglosikoan izan ordez egoera diaglosikoan aurkitzen dira euskalki eta hizkerak, hizkuntza edo aldaera estandarren ondoan. Euskalki batek erगतibo pluralerako inoiz ezagutu ez duen *-ek* atzizkia hartzen duenean eta arrazoietan “bereaz, *-ak* da sartalde eta erdiko euskalkietakoa, baina batukoa asko zabaldu da aspaldiko denporetan; gainera, *-ek* atzizkiak hobeto bereizten dira *Nor* eta *Nork* kasuak” (Labayru Ikastegia 2001: 129) esaten denean eta euskalki horretarako *-ek* atzizkia onartzen denean, euskalki horren sisteman ezagutzen ez zuen morfema bat sartzen ari gara sistema desegonkortuz. Egoera honi deitzen zaio egoera diaglosikoa izatea.

Euskararen gaurko egoeran euskalki guztiak egongo lirateke egoera diaglosikoan, ikuspuntu honen arabera.

Euskararen barnetik begiratuta, eta hizkuntza beraren aldaeren arteko harremanez ari garela, egoera diaglosikoak ez du nahitaez iritzi ezkorra izan beharrik. Gehiago oraindik, harreman horiek menpekotza edo morrontza legez ulertzen badira; hau

² *Diaglosia* kontzeptu honela definitzen du Bellmannek: ematen diren bi muturreko hizkuntza aldaeren artean, ezaugarrien kontinuum bat dago, zeinetan, dialektoa, hizkuntza interferentziaren ondorioz, substandarraren parte izanik, bere ezaugarriak, batez ere ezaugarri nabariak, galtzen doan. Auer-ek Bellmann-en diaglosia aipatzean honela azaltzen du: gainerako aldaera edo formen kontinuumak guztiz betetzen du estandar eta dialekto tradizionalen arteko espazio estrukturala (1998: 24).

da, aldaera estandarra funtzio batzuetarako eta aldaera subestandarrek (eskualdeberbera, herri-hizkera...) beste funtzio batzuetarako erabiltzeko hizkuntza erkidegoa adostasun batera heltzen bada. Gauzak horrela eratuz gero, euskalkiek edo hizkerek aldaera estandarrekin “dependentzian”, beste hitz bat erabiltzearen, bizitzea euskararen gizarteak onartuko balu, sortzen den egoera diaglosikoa ez litzateke txartzat edo okertzat jo beharko.

Honekin esan gura dena ondokoa da: berez kontzeptu hori, besteak bezala, zuzentzat edo okertzat jotzen duena egoera horretan dagoen hizkuntza edo aldaera erabiltzen duen gizartea dela eta berari dagokiola, hain zuzen ere, onartzea edo ez. Zeren, geroago agertuko den legez, egoera hori gizarte horrek bilatu ere egin lezake, bere interes linguistikoak hobeto defenditzeko sortzen duen trikimailua ere izan baitaiteke. Eta izatez hala gertatzen ari dela iruditzen zait eskualde-berbetak biltzen ari diren ezaugarriak kontuan izanik, geroago erakutsiko den legez.

1.2. Bateratze horizontalak

Bateratze horizontalak dialektoen arteko konbergentziak dira. Bateratze prozesu hauek dialekto/estandarren arteko dinamikatik independientetzat hartzen dira, nahiz gorago esan legez, dialekto eta estandarren arteko harremanen ondorio ere izan daitezkeen. Maila berean kokatuta dauden bi dialektoren arteko bateratze joerak dira.

Dialektoen arteko bateratze eta urruntze joerak aldaera estandar indartsurik eza gutzen ez den sasoi eta lurraldeetan ematen dira nagusiki eta errazen. Baina ezaugarri hau ez da bakarra, ezta determinatzailea. Gure ustez estandar indartsurik ez egoteaz gain, hizkuntza polizentrikoa izan behar da; hau da, hizkuntza hori biltzen duten dialektoek gune dinamiko propioak izan behar dituzte. Gune dinamiko eta eragile horiek hartzen dituzten norabideen arabera azalduko dira dialektoen arteko bateratze edo urruntze joerak.

Aldaera estandarra nagusitzen denean dialektoen arteko harremana ahuldu, eta dialekto eta aldaera estandarren artekoa indartu egiten da. Honelako egoeretan zail izaten da dialektoen arteko urruntze joerak izatea, aldaera estandarren eraginez honen ezaugarriak direlako hedatzen direnak eta dialektoek barneratzen dituztenak.

Hurbilketa hauek dinamika orekatu baten bidez eman daitezke (bateratze joeran biek hartzen dituztenean bestearen ezaugarriak) edo dinamika desorekatuan (dialekto batek bestearen ezaugarriak hartzen ditu, baina honek ez harenak).

Mota honetan kokatzen dira ikuspuntu diakronikotik nagusiki K. Mitxelenak lehenik eta J. A. Lakarrak ondoren egindako eta gorago aipatutako ikerketak.

Baina bateratze horizontala eman daiteke *estandar erreģionalen* inguruan ere. Bateratze mota hauetan bateratze dialektalaren prozesu edo bateratze dialektal polizentrikoaz hitz egiten da. Bateratze joera desberdinak ere eman daitezke aldi berean eta gune geografiko desberdinetan. Bateratze bakoitza independientea izaten da eta ez du gainerakoekin zerikusirik izaten.

Auer-en esanetan (1998: 5) gaur egun dialektologian arazo garrantzitsuena aldaera dialektalen egoera estandarrenazko konbergentzia-urrats gisa interpreta daitezkeen jakitea da. Badirudi ez dela nahitaezkoa estandarrenazko konbergentzia-urrats gisa ulertzea eta ikerketa enpirikoak adierazten dutela aldaera erreģionalen bilakaera eta hedatzeak aldaera estandarretik dibergentzia inplika dezakeela.

Bai batzeratze bertikala, bai bateratze horizontala gradu, indar eta eragin diferenteetan eman daitezke.

1.3. Bateratze indartsu eta ahulak

Bateratze joerak izan daitezke indartsuak edo ahulak: ‘bateratze indartsua’ deituko zaio dialektoa desagerrarazteraino eraman lezakeen bateratzea denean; ‘bateratze ahul’ edo motela deituko zaio estandar edo beste aldaera baten eraginez dialektoak ezaugarri batzuk baino galtzen ez dituenean.

Bateratze joera bi mota hauek aurki daitezke hizkuntza berean zein dialekto berean: dialekto batzuetan mota bat eman daitekeen bitartean ondorengoan bestea gerta liteke (izan liteke, adidibez, bizkaierak bateratze ahula ezagutzea, gipuzkerak bateratze indartsua ezagutzen duen bitartean); baina dialekto berean ere eman daitezke: lexikoan, adibidez, dialekto batek ezagut lezake bateratze mota bat eta gramatika alorrean bestea. Honen arabera, berez, hizkuntza alor bakoitza besteetatik independente izan daiteke eta ez luke beste alor bat behartuko.

Konbergentzia edo bateratze tipo biak aurkitzen dira alemanean, esaterako: Saxonia Garaian, Thuringia Mendebaldean eta Brandenburg Hegoaldean, adibidez, bateratze mota indartsua ematen omen da. Saxonia Garaia adibide bereziki hunkigarria omen da, zeinetan estandarraren interferentziaren ondorioz dialektoa ia-ia desagerrarazi den (Bellmann 1998: 25). Konbergentzia tipo ahul edo motela Alemania Garaiko dialektoen eremuan eman da, zeinek nagusiki ez diren hizkuntza kolokial deitutako formetara zuzenean egokitu, dialekto berria (‘new dialekt’ / ‘Verkehrsmundarten’, ‘Großmundarten’), erdi-dialektoa (‘semi-dialekt’ / ‘Halbmundarten’) edo dialekto erregionalak deitu formetara baino.

Bellmann-ek *Rhine Erdialdeko Hizkuntz Atlasa (MRhSA)* ikerketako datuak erabili zituen bateratze joera hauen azterketa burutzeko (Bellmann 1998). Atlas honetan inkesta-lekuetan bi belaunaldi inkestatu eta bien datuak maparatu ziren: 70 urteko belaunaldia eta 30-40 urtekoa. Horrela, belaunaldi bien arteko erantzunak batera ipiniz mapa kontrastiboak lortu ziren. Lanaren erdia inguru hartzen dute era honetako mapek. Ondorioz, aukera ederra eskaintzen du hizkera edo inkesta-leku bakoitzaren dialektotasun maila aztertzeke, bi talde-datuak konparatuz hizkuntza aldaketa-joeraren norabidea eta gradua neur baitaiteke: dialekto bakoitzaren edo inkesta-leku bakoitzean ezagutzen den forma zaharra, autoktonoa ere dei daitekeena, eta forma berria, edo mailegatutakoa, aztertzeke aukera dugu. Mailegatutako formen jatorria aztertzeke aukera ere eskaintzen dute mapek, ondoko adibidean ikus daitekeen legez: ‘garaua edo bihia’ kontzeptua lantzen duen maparen bidez bi hitzen arteko azterketa proposatzen da: batetik Germaniako erdi-mendebaldean erabiltzen den edo zen *Gesäms* berba eta, bestetik, Germaniako hizkuntza estandarreko formarekin identifikatzen den *Samen* aldaera. Belaunaldi bietan bi berba hauen ezagutza neurtzen da lanean: mapek erakusten dutenez, adinekoen erantzunetan jadanik badira ekialde partean, *gesäms* hitza bakarrik jasotzea itxaroten zen eremuan, aldaera lehiakidearen agerrera batzuk, kopuru txikietan bada ere; 30-40 urtekoen artean, aldiz, *gesäms* eta *Samen* formen arteko harreman kualitatiboa alderantziz jarri da; zaharrenek jatorrizko hitza %88an gordezen duten bitartean, 30-40 urte bitartekoek %35ean baino ez dute ezagutu eta

erabiltzen. Belaunaldi desberdinen artean dialektoko forma zaharraren gutxitzeak eta forma berriaren gehitzeak erakusten du hizkuntza estandarrezko konbergentzia eta kontrastearen urritzeko joera.

Euskararen kasuan bateratze edo hurbiltze joerak azterzeko Bizkaiko Arratian egindako ikerketan agertzen den joera ere adierazgarria dela deritzot. Ikerketa hau bateratze joera indartsu edo ahula den jakin asmoz burutu da. Bertan hizkuntzaren arlo desberdinak landu dira: aspektu fonologikoak, izen eta aditz morfologiakoak, sintaktikoak eta lexikoak. Guztira 100 ezaugarri ingururekin egin da galdesorta eta itaundu dira egindako datu-bilketan.

Informazio-emaileak hiru adinetakoak dira: adinekoak (60 urte baino gehiagokoak), helduak (40-45 urtekoak) eta gazteak (16-22 artekoak).³

Inkesta bidez jasotako datuak hiru multzotan banandu dira hizkuntza emaitzak modu ulergarrian ikusteko: hizkeraren oinarri dialektalari dagozkion datuak “bertakoa” izendatu dira, “kanpokoak” sailean hizkeraren oinarri dialektalari ez dagozkion datuak bildu dira eta “biak” sailean kokatu dira itaun bati erantzutean bi forma edo hitz jaso direnean: herriko oinarri dialektalari dagokion forma eta kanpokoak.

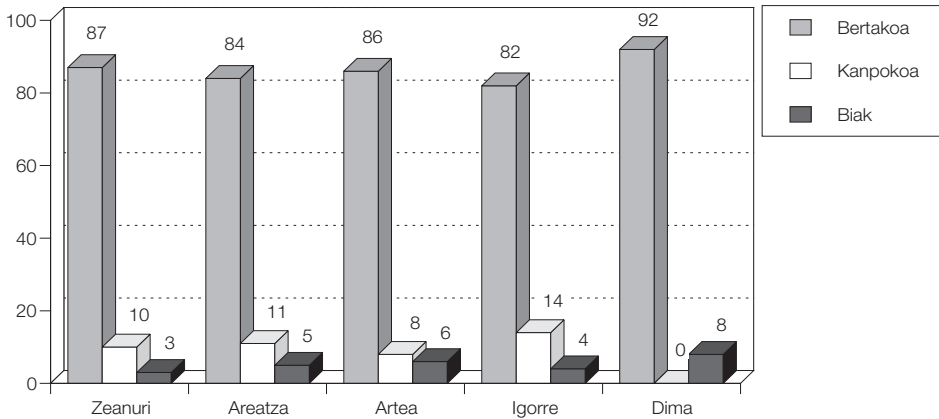
Datuen aurkezpenetarako metodologikoki bi gune nagusi irudikatu dira: bertako hizkeren oinarri dialektala (bertan “betidanik” erabili izan diren forma eta hitzak) eta euskara estandar edo beste hizkuntza batetik oraintsu mailegatutako hitzak. Horrela, betidaniko formak, alde batetik, eta berriak edo kanpokoak, bestetik, bereizteko abagunea izango dugu. “Kanpokoak” izendapenean sartzen dira aldaera estandarren eraginez bertan erabiltzen direnak eta beste hizkuntza batetik mailegatutakoak; kasu guztietan belaunaldi zaharrek erabiltzen ez zituzten aldaera eta berbak.

Bertako oinarri dialektala edo “adinekoen” a zehazteko aurreko ikerketa batean herri hauetan jasotako datuak erabili dira.

Helduen datuak kontuan hartuta (ikus 1. irudia) esan daiteke Arratian bertako hizkerari heltzen diotela nagusiki, hizkerako datuak Dimako %92tik Igorreko %82ra bitartean dira eta (Lemoan ez da jende helduen daturik). Belaunaldi honetako jendea ez da euskaraz eskolatua izan, bai ostera euren seme-alabak. Aldaera estandarrekin duten harremana nagusiki euren umeen eta telebista edo komunikabideen bidezkoa da; bakar batzuk alfabetatze eskoletan ere izanak dira, hala ere. Honenbestez, esan daiteke aldaera estandarrekin ez dutela harreman iraunkorrik, gehienetan oso harreman puntuala edo noizean behingoa dela. Hala eta guztiz ere jada batz besterik %8,6an euskara estandarreko ezaugarriak erabiltzen dituzte (gehien Areatzan %11rekin eta gutxien Diman %0rekin). Arratiako hizkerako ezaugarriak batz besterik %86an erabiltzen dira. Itaun batzuetan erantzun bikoitzak jaso dira (bertoko eran eta kanpokoan, Arratiako hizkeraren ezaugarria eta estandarrekoa); hala ere, oso ehuneko txikitian gertatu da hori (Diman %8arekin gehien eta Zea-nurin %3rekin gutxien).

³ 60 urtez gorakoak aurreko ikerketa batean jasotakoak dira. Adin honetakoei jasotako datuek osotzen dute hizkera hauei dagokien oinarri dialektala. Inkestaren helburua hizkera informala, lagunartekoa aztertzea izan da. Informazio-emaileei bereziki aipatu zaie zehaztasun hau; hau da, eurak egunero kalean, lagunekin, etxean... egiten duten moduan egiteko eskatuz. Jakina da era honetako inkestetan izaten diren arazoak handiak direla; hori dela eta datuok tentuz hartu beharrekoak direla esan behar da.

Galtzen ari diren bertoko hitzen artean kokatzen dira, beteak beste, *olgau* (jolaustu), *ustrukue* (ortzadarra), *leie* (izotza), *artega* (urduri), *artesa* (zuzena), *udagoien* (udazken), *bagile* (ekaina), *semendi* (azaro)...

1. irudia

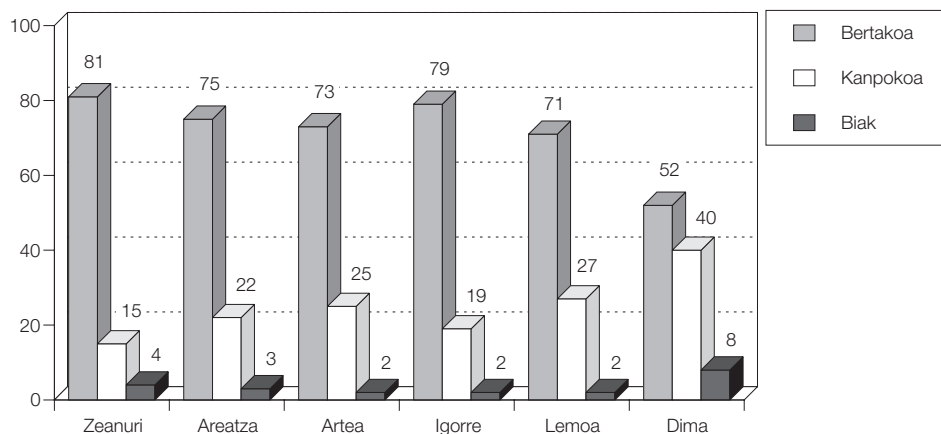
Hurbiltze joera Arratian: helduak

Gazteen kasuan gauzak aldatuz doaz; gauzak asko aldatu dira, hobeto esanda. Belaunaldi hau euskaraz eskolatua izan da (askok oraindik ikasten dihardute) eta ondorioz aldaera estandarrekin harreman iraunkorra eta etengabea dute.

Jasotako datuei erreparatuz lehen begiradan bertako aldaeraren erabilera, Igorreko kasua salbu, Zeanuritik Lemoarantz apalduz doala esan behar da. Baserritik hiri-ranzko bidea hartzen du bertako hizkeraren galtzeak; edo bestela esanda, hiritik baserri-rantz dator euskara estandarren indarra: hiritik zenbat eta urrunago izan euskararen aldaera estandarren eragina txikiagoa da. Hala, Zeanurin jaso dira bertako hizkerari erakusten dioten atximenduaren datu esanguratsuenak; %81ean eusten eta erabiltzen dituzte herriko forma eta berbak gazteen artean. Hiri-ranzko bidean, bertako hizkeraren ezaugarriak apalduz, Areatza dator ondoren %75ko erabilerarekin eta Artea hurrengo %73koarekin. Gorago esan legez, Igorreko %79ko erabilerak moztzen du beheranzko joera, baina Lemoak berriro jartzen du beherantz %71koarekin (ikus 2. irudia). Beraz bertako hizkeraren ezaugarrien galera %15tik (Zeanurin) %27ra (Lemoa) bitartean kokatzen da. Dimako kasua berezia dela uste dut eta iruzkin bat behar duela. Erantzun bikoitzen garrantzia oso txikia da Dimako %8 kontuan ez bada hartzen (Zeanurin %4, Areatzan %3, Artean, Igorren eta Lemoan %2).

Dimako kasuan kontuan hartu behar da informazio-emaileak 16 urteko gazteak izan zirela; hau da, gainerako herrietan baino gazteagoak.⁴ Hala izanik ere, benetan beldurtzeko moduko datuak agertzen direla ezin da ukatu: %52an baino ez diete eusten bertako ezaugarriei eta %40an erabiltzen dute aldaera estandarra. Euskaraz

⁴ Beste xehetasun batzuen artean inkestagilea alde zuzenetik ezagutzeak dakartzan ondorioak ere aipatu beharko lirake, datuak behar den zehaztasun hartzeko.

2. irudia

Hurbiltze joera Arratian: gazteak herrika %etan

eskolatua den lehen belaunaldia dela jakinik bertako formen desagertzea hain indartua izateak zer pentsa eman beharko ligukeela uste dut.

Datuak datu, ezagutza pasiboari dagokionez behintzat, helduen eta aitaita-amamen berbakera ulertzeko gai direla pentsatu behar dugu euren arteko komunikazio-arazoen berririk ez dugulako.

Lemoako %71 horrek ere badu iruzkindu beharra. Izan ere, inkestatu ziren sei gazteren artean batek 16 urte zituen. Inkestatu gazteena izan zenak gainerakoengandik bestelako datuak eskaini zituen: %46tan kanpoko legez sailkatu diren aldaera estandarreko ezaugarriak jaso dira, gainerako inkestatu gazteetan %38tik 17ra bitartean eta batz bestea %21ean dagoenean.

Dimako gazteen eta Lemoako gazteenaren datuak kezkarriak dira tokian tokiko hizkeraren aldeko jarrera dutenentzat eta, oro har, hizkuntzaren zelan edo halango orekaren aldeko jarrera dutenentzat. Dimako %40 eta Lemoako gazteenaren %46ko datuak garbi adierazten dute eten bat dagoela hauen eta 20-22 urteko gazteen artean. Urte gutxitan aldaketa handia eman da eta datuen norabideak horrela jarraituz gero urte gutxi barru ikaragarritzko aldaketa emango du gaiak.

Belaunaldi honetan aldaera estandarren sartzea indartsua da eta %21,6an kokatzen da batz besteko datuetan agertzen denez (Zeanuriko %15etik Lemoako %27ra bitartean).

Helduen datuok gazteenekin erkatuz jatorrizko oinarri dialektalaren indarra neur daitekeela uste dugu. Horretarako helduak alde batetik eta gazteek bestetik zenbatetan erabiltzen duten kontuan hartuko dugu: batetik esan behar da helduen atxikimenduari buruz %86,2an gordetzen dituztela oinarri dialektaleko datuak; hau da, %13,8an galdu dituztela hor “betidaniko” hizkerako forma eta egiturak.⁵ Datu

⁵ Azteketa honetan ez dugu “biak” saila kontuan hartuko, datuak ulergarriagoak izan daitezen, beste era batera jokatzera ere bidezkoa den arren.

hau esanguratsua da, gorago esan den legez, belaunaldi honek ez delako harreman iraunkorrik izan aldaera estandarrekin. Bertako ezaugarriak ondoen gordetzen dituen herria, datu hauen arabera, Dima da, %92an eusten die eta; eta gutxien gordetzen dituen Igorre (%82). Dimako datuak, beste behin, gainerako herriek erakusten duten joeratik aldendu egiten dira, jasotako erantzun batean ere ez delako aldaera estandarreko formarik jaso. Bitxitzat jotzen da datu hau; batetik berez delako ez-ohikoa, eta bestetik, gainerako herrietako joeratik guztiz aldentzen delako. Arratia ezagutuz ez dirudi herri honek gainerakoek ez duten aparteko ezer duenik hizkera mailari dagokion atxikimenduan; ez da bereziki nabarmentzen herri horretako hiztunen ezaugarrien artean hizkeraz ingurukoak baino kontserbatzaileagoak direnik. Eta ez da uste, gainera, inkestako egoerak baldintzatu duenik, ezta informazio-emaileek halako izaera berezirik dutenik.

Heldu eta gazteen arteko desberdintasuna aztertuz belaunaldi batean bertako hizkerari dagokionez zer galdu den eta aldaera estandarra zenbateraino sartu den neurtuko da. Aldaera dialektala Zeanurin belaunaldi batean %6an galdu da (helduek %87an eusten diete eta gazteek %81ean), Areatzan %9an (helduek %84an eta gazteek %75ean), Artean %13an eta Igorren %3an. Dimako datuetan, aldiz, %40an (gehien gordetzen duten helduak eta gutxien gordetzen duten gazteak biltzen dira herri honetako datuetan). Dimako datu hauek salbu, %7,75ean galdu dira belaunaldi batean oinarri dialektaleko datuak Arratian.

Datuak kontrastatu eta ziurtasun batekin tratatzen hasteko ikerketa gehiago egin behar den arren, eta datu hauek huts-hutsean hartuz, esan daiteke Arratian, orain arteko bilakaera ikusiz eta aldaketarik ematen ez bada, belaunaldi bakoitzean gutxi gora-behera %10ean galtzen dela bertako hizkera.

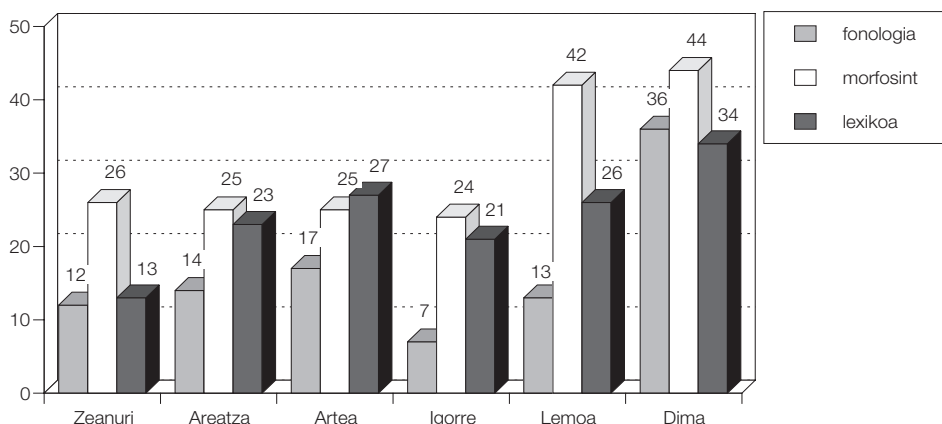
Baieztapen honek, hala ere, zehaztasun batzuk behar ditu: batetik aipatzen dihardugun galera hau ez dela aritmetikoa izaten geometrikoa baino; zenbat eta aurrerago joan orduan eta abiadura handiagoa hartzen du, gainerako faktoreak aldatzen ez diren bitartean. Bestetik, aldaera estandarren sartzean eskolak daukan zeregina oso garrantzitsua dela ezin ukatuzkoa da eta Arratian ere hala gertatu da, oraintsu arteko eta oraindik ere kasu batean baino gehiagotan, eskolan irakasten izan den hizkuntza eredia aldaera estandar "puru-purua" izan delako. Alabaina, gauzak aldatuz doaz astiro-astiro eta gaur irakasten den hizkuntza eredia eta duela, demagun, 10 urte irakasten zena bera izan arren, herriko forma, egitura, esamolde eta lexikoari garrantzi handiagoa ematen zaio eta zelan edo halango prestigioa ere lortu du. Honek, itxura batean hala izan beharko luke behintzat, bertako ezaugarriei modu doiago batean eutsi eta erabiliko direla uster aipatzen gaitu.

Bada oraindik beste alderdi bat sakonki ez bada ere aipatu beharrekoa. Sarri aipatzen eta itauntzen da gaiko literaturan hizkuntza aldaketa gertatzen denean zein alderdi edo arlotatik hasten den aldaketa hori. Egia aitortu behar bada, orain artean ez da teorizazio mailan gaia behar bezala sakondu eta maila teorikoan arazoari ekin aurretik datu gehiago eta aberatsagoak batu behar dira, era honetako ikerketak ugarituz eta bide batez dialektologia sozialari garrantzi handiago emanez.

Arratian egindako ikerketan lortu diren datuak hasiera baino ez izan arren, eta ondorioz behin behinekotzat jo behar diren arren, gaiaren lehen planteamendua

egiteko gaitasuna ematen digute. Izan ere, galdesortak fonologia, morfologia, sintaxia eta lexikoari buruzko itaunak biltzen ditu. Horregatik lortutako emaitzak arloka aztertuko ditugu, euren arteko desberdintasunak agerian utzi asmoz. Datu hauek gazteei bakarrik jaso zaizkie, ez da helduekin ez datu fonologiko, ezta morfosintaktikorik jaso.

Hizkuntza arlokako datuak azterturik Arratian egin den ikerketa honetan hizkuntza aldatetaren aintzindaritzat datu morfosintaktikoek erakusten dute. Artean izan ezik beste herri guztietan kanpoko ezaugarrien kopuru handienak arlo honetan biltzen dira. Emaitzak bi multzotan sailkatu dira (ikus 3. irudia): batetik, Zeanuri (%26), Areatza eta Artea (%25na) eta Igorre (%24) agertzen dira kopuru berdintsuekin; bestetik, Lemoa eta Dima askoz ere kopuru handiagoekin baina ezaugarri morfosintaktikoak gailen dituztela (%42 eta %44, hurrunez hurren). Hots, datu morfosintaktikoak izango lirateke aldatetaren aintzindariak.

3. irudia

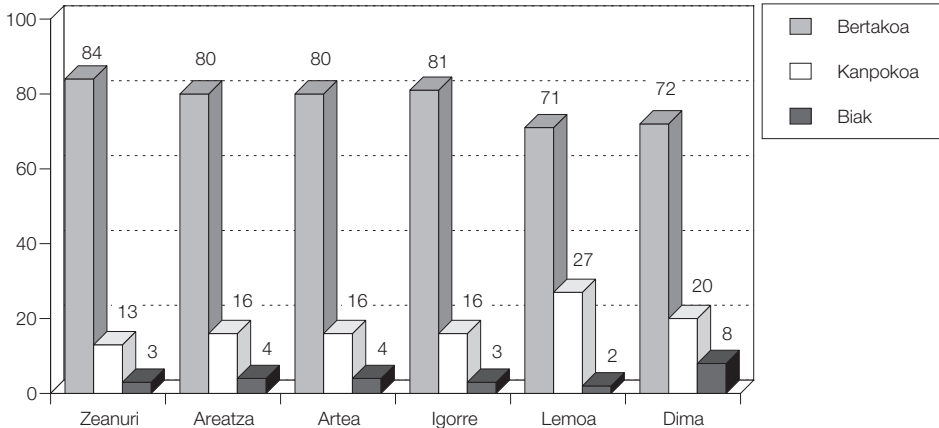
Hurbiltze joera Arratian: gazteak hizkuntz arloka

Datu morfosintaktikoen ostean lexikoa dugu, Diman izan ezik, herri guztietan oinarri dialektala arinen galtzen den arloa: Zeanurin puntu bateko alde dago lexikoa eta fonologiaren artean (fonologian %12 eta lexikoan %13), Areatzan 9 puntukoa (fonologian %14 eta lexikoan %23), Artean 10ekoa, Igorren 14koa eta Lemoan 13koa. Dimaz gainerako herrietan lexikoaren eta fonologiaren arteko desberdintasuna antzekoa da. Azken herri honetan fonologia lexikoaren aurretik agertzen da (%36 fonologian eta %34 lexikoan).

Hizkuntza arlo desberdinen arteko desberdintasunak erregularitasun handi batez jasotzek emaitzen fidagarritasuna indartu egiten dute, zalantzarik gabe. Sei herri-tatik lautan hurrenkera berean azaltzen dira (morfosintaxia, lexikoa eta fonologia), eta hurrenkera hori jarraitzen ez duten bi herrietan oso kopuru txikiengatik ez dute jarraitzen (Artean lexikoa gailentzen zaio morfosintaxiari puntu bitan eta Diman fonologia lexikoari beste bitan). Azken bi herriotako datuek ez dute gainerakoetan jarraitzen den hurrenkera desitxuratzen, gure ustean behintzat.

Ondorioz, esan daiteke, Arratian eta ikerketa honen arabera, hizkuntza aldaketa ezaugarri morfosintaktikoekin hasten dela eta fonologikoekin amaitu. Lexikoa bien artean kokatzen da eta ez da, maiz hala dela uste izan dugun arren, hizkuntza aldatetaren motor edo piztaile.

Bada, azkenik, datuotan beste aspektu bat iruzkindu nahi nukeena, herri bakoitzak bere ezaugarriei dion atxikimendua; nolabait esateko datuen dialektotasuna.

4. irudia

Arratiako hizkeraren dialektotasuna

Horretarako herrika datu guztiak (gazte eta helduenak) baturik taula bakar batean ezarri dira hiru multzotan banandurik: bertako ezaugarriak, kanpoak eta erantzun bikoitzak. Era honetan neur daiteke herri bakoitzak zein portzentajetan eusten dien jatorrizko ezaugarriei edo bestela esanda herri bakoitzaren dialektotasuna.

Datuotan azaltzen denez Zeanuri da Arratian dialektotasun handiena erakusten duena. Dialektotasun kopuru handienak hirigunetik urrun diren herri txiki eta isolatuetan jasotzen direla uste izan da aspaldidanik. Datu hauetan uste hori baieztatuta gelditzen da; izan ere dialektotasun handiena biltzen duena hirigunetik urrunen den herrian ematen da; eta herri horretatik abiatuz hirigunerantz jaisten goazela dialektotasuna ere beherantz doakigu (Dimako datuak salbuespentzat utziz). Horrela Zeanuritik Lemoara dialektotasuna urrituz doa gradualki portzentaje txikietan (%84-tik %80ra lehen lau herrietan, gero 11 puntuko beheratze bat ezagutzeko Lemoan).⁶

Dialektotasunaren kopuruari dagokionez datu fidagarriak izateko ikerketa gehiago eta sakonagoak egin behar diren arren, datu hauek norabidea adierazten dute eta intuitiboki pentsatzen zenarekin ez dago kontradikziorik, alderantziz baino.

⁶ Datu hauetan kontuan izan behar da Lemoan helduak ez direla inkestatuak izan eta Dimako informatzaile gazteenen eragina nabarmena dela.

1.4. Bateratze osoa eta guztiz burutu gabekoa

1.4.1. Aldaera estandarrezko konbergentzia oso-osoan, bere egitura fonologiko edo morfologikoan, eman daiteke. Kasu hauetan dialektoa guztiz galtzen edo desagertzen da.

1.4.2. Guztiz burutu gabeko konbergentzia. Kasu honetan dialekto eta estandarren arteko aldaera berri bat sortzen da. Christen-en arabera (1998: 57-58) Suitzako aleman dialektoan mintzo den gazteak atzizki “berriak” erabiltzen ditu adjektibo atributiboetan nominatibo eta akusatibo singularrean, tradizionalki ‘zero’ atzizkia izan den lekuan atzizkidun beste forma bat sortuz:

Forma zaharra: *di alt frau* (‘andre zaharra’)

Forma berria: *di alt-i frau*

Atzizki berria itxuraz aldaera estandarretik (*di alt-e frau*) desberdina izan arren, estandarren teknika morfologiko berak (atzizkia *vs.* zero atzizkia) erabiltzen ditu eta dialektoa estandarren antzekoago egiten du.

Hau izan daiteke aldi berean kostuak txikitu eta ondorioak maximalizatzeko aldaera erregional berriek duten bideetarik bat. Aldaera estandarretik urrun diren ezaugarriak eusteak kostu handia du, ahalegin handia egin behar da eta. Aldiz, aldaera estandarren teknikak erabiliz, egituralki antzekoagoa bihurtuz desberdintasunari eusteko indar gutxiago gastatu behar izaten da.

Kontzeptualizazio lan honetan Günter Bellmann-ek (1998: 23) ‘Base dialektala’ kontzeptua erabiltzea proposatzen du, eremu txiki baten, herri txiki eta urrunduetan batez ere, berba egiten den eta estandarrekin hizkuntz ezaugarri kopuru handienaz bereizten den aldaera izendatzeko. Alemanaren eremuan %10 inguru izango dira base dialektalean mintzatzen direnak haren ustez. Gaur egun base dialektalak herriz kanpo mugitzen ez diren eta komunitate lokaleko kide zaharrentzat bakarrik dira komunikazio era.

‘Base dialektala’ “betidaniko” hizkeran ari diren hiztunek osatzen dute; dialektologia tradizionalan hiztun “ez-kutsatuak” deitu izan direnak, alegia. Beraz, gurasoak herrikoak dituzten herritik irten gabeko hiztunak. Hiztun hauek dira, hain zuzen ere, dialektologia tradizionalerako baliagarri diren informatzaileak.

Aldaera dialektala beste aldaera dialektal batekin edota aldaera estandarrekin bi forma desberdinez hurbildu zein urundu daiteke: barne berregituraketa bidez edo berrikuntzen ondorioz. Gainera, barne berregituraketa eta beste aldaketa endogeno batzuk dialektoen arteko ukipenak eraginak izan daitezke. Hipotesizat jotzen da aldaera estandarrezko konbergentzia indarturik izango dela aldi berean prozedura ‘naturalagoa’ bada; hau da, barne aldaketen aldekoagoa bada. Oztopatua izango da forma estandarra dialektokoa baino ‘eznaturalagoa’ bada.

Horrela dio Taeldeman-ek (1998): estandarren prozesua oso ‘antinaturala’ bada eta aldaera dialektalari dagokion prozesua ‘naturala’ bada, dialektoak gorde egiten du bere egitura.

Estandarren eta dialektoen arteko edo dialekto bi edo gehiagoren arteko konbergentzia prozedurak ulertzeko hiztunek hurbiltze edo urruntze prozesu sozialetan, adibidez, “identitate ekintzetarako” hizkera nola erabiltzen duten aztertu behar da

(Auer 1998: 8). Gizarte konplexu batean taldeak ez daude eta muga geografiko gisa definituak, espazio sozial dinamikoko bezala baino.

Konbergentzia indartsuek errazago dute guztiz burutuak izateko konbergentzia ahulak baino.

1.5. Bateratzearen abiadura eta ereduak

Gure arteko hainbatek hizkerak eta dialektoak modu pasibo batean ikusten baditu ere, eta dialekto edo hizkeretako hitzunen ereduak pertsona zaharrak, inoiz herritik irten bakoak, guraso eta aitaita-amamak bertakoak dituztenak, senar edo emaztea bertakoa dutenak, inoiz ez dutenak irakurtzen eta kanpoko berbakera inoiz entzun bakoak badira ere, errealitatea jada ez da hori; hori baino nabarragoa da. Hizkera edo herri baten ordezkari ezin da, besterik gabe, ezaugarri horiek biltzen dituen jendea izan; ez hizkuntza kontuetan, ezta bizitzaren gainerako alderdietan ere.

Ingurumen batean bizi den jendeak hitz egitean sortzen duena da bertako hizkera. Hizkera hori monolitikoa ez dela begi bistakoa da. Herri horretan bizi diren adinduak eta gazteak, ez ikasiak eta ikasiak, bulegariak eta baserritarrak, kanpotik etorritakoak eta bertan jaiokoak elkarrekin bizi dira eta elkarren artean mintzamolde heterogeneo batean ulertzen dute.

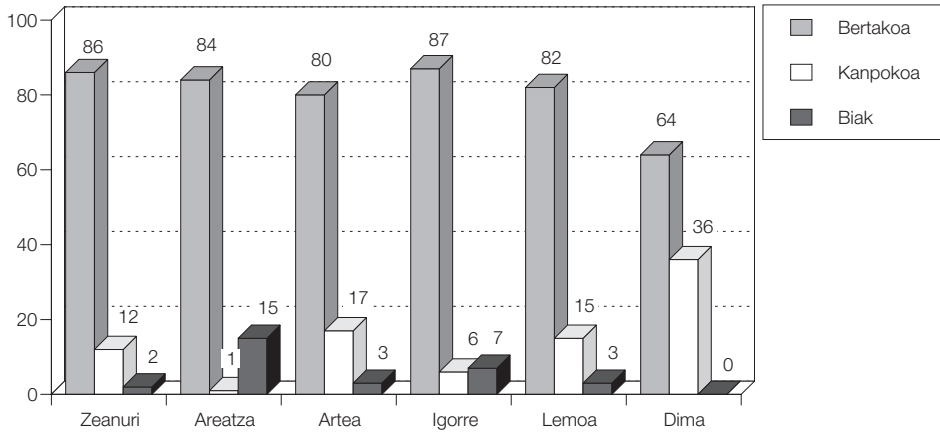
Gazte eta zaharren artean mintzamolde guztietan desberdintasunak badira ere, egungo euskararen kasuan are nabarmenagoak dira. Jende zaharren oinarri dialektala arrailduz doakigu bereak ez diren eta beretik sortu ez diren ezaugarriak sartuz doakiolako gazteenen ezpainenatik.

Diogunaren adibide Arratiako ikerketan fonologia arloan gazte eta helduen arteko azterketako datuek erakusten dutena (ikus 5. irudia). Dimako datua (%36 kanpo ezaugarriak erabiltzen dituzte gazteek) benetan ikaragarria edo beldurgarria⁷ den datua albo batera utziz, Artea, Lemoa eta Zeanurin kopuru berdintsuak jaso dira (%17, %15 eta %12, hurrenez hurren). Euskara estandarrean eskolatu den lehen belaunaldiak herriko lagunekin eta etxean, hizkuntza informalean, portzentaje hauetan kanpoko ezaugarriak erabiltzeak aldaera estandarren indarra noraino hel daitekeen erakusten du. Igorre eta Areatzako sail honetako datu baxuak “biak” saileko (herriko eta estandarreko erantzunak biltzen ditu) kopuru handietan ezkutatzen dira.

Oro har, euskal eredueta eskoletan hezitako gazteak direla kontuan hartuz, eta euskara batuan hezi behar zela defendatzen zen sasoian eskolatuak, esan daiteke (Dimako kasua aparte utziz) eredu propioa, “betiko” dialektoaren formak arraildu badira ere oraindik gordetzen direla.

Hizkuntza arlo honetan galduz doazen ezaugarrien artean bat aipatuz berba bokalez amaitzen denean artikulua hartzean “betidaniko” arratieran ohikoak ziren arau morfonologikoak desagertzea da: *-a* amaierako absolutiboa (*-ea / -a*), *-u* amaierako absolutiboa (*-ue / -ua*) edo *-i* amaierako absolutiboa (*-ie / -ia*) aurkitzen dira.

⁷ Herri honetan gazteen mailan 16 urtekoak baino ez ziren inkestatu, gainerako herrietan 18 urtetik gorakoak (Lemoan bat izan zen 16 urtekoa).

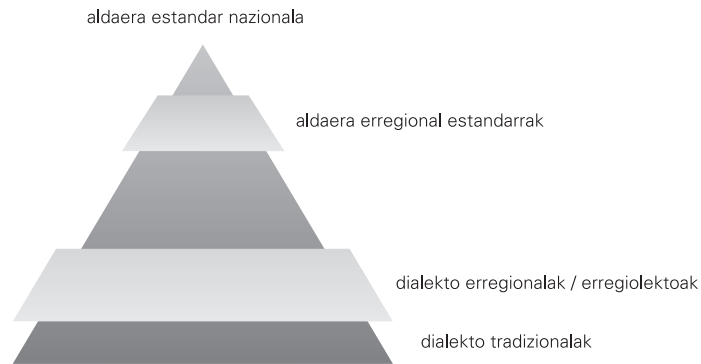

5. irudia

Hurbiltze joera Arratian: fonologiari buruzko datuak

2. Dialekto eta estandarren arteko aldaera berrien sorrera

Dialekto eta estandarren arteko harremanetan, bateratze joeretan, bitarteko aldaerak sortu ohi dira usu, ikerketa desberdinek erakusten dutenez. Peter Auer eta Frans Hinskens-ek (1996: 7) lau aldaera maila bereiz daitezkeela diote: estandar nazionala, estandar erregionalak, dialekto erregionalak edo erregiolektoak eta dialekto tradizionalak, 6. irudian ikus daitezkeenez.

Auer / Hinskens 1998: 7-tik hartua.

6. irudia

Aldaera estandar nazionala kokatzen da hirukiaren goi erpinean; aldaera hori da maila jasoena eta prestigioetsuena. Hirukiaren oinean, behe aldean, ohiko dialektoak edo dialekto tradizionalak kokatzen dira. Gainerako aldaerak kontuan izan gabe ere, bi aldaera hauek bestelako aldaera diafasikoak ere izan ditzakete.

Hirukiaren goi eta behealdearen tartean beste aldaera batzuk ere sor daitezke, bateratze motaren arabera, baina ez da nahitaezko eta ez dira, berez, beti sortzen. Sor litezkeen aldaerak bi dira: aldaera erregional estandarrak edo eskualdeko aldaera estandarrak eta erregiolektoak edo eskualde-berbetak.

Aldaera erregional estandarra edo eskualdeko aldaera estandarra nazioko aldaera estandarraren azpialdaera bat da: hots, eskualde horretako hiztunek hizkuntza estandarrean dihardutenean ekoizten duten aldaera. Itxura guztien arabera oinarri dialektal desberdina duten hiri bitan, adibidez, ez da aldaera estandar berean hitz egiten. Maila handiagoko edo txikiagoko desberdintasunak izaten dira.

Euskararen kasuan ez da honelako ikerketarik gauzatu orain artean eta ezin da baieztatu hiri desberdinetan ekoizten den hizkera estandarra oso homogeneous den ala oinarri dialektalari dagozkion desberdintasunak azaltzen diren. Dena den, aldaera hauek dinamikotzat jo behar direnez, baieztatu daiteke duela demagun 20 urte Bilbon eta Donostian edo Iruñean, kasurako, ekoizten ziren aldaera estandarrak hurbilago zeudela gaur egiten direnak baino? Hala balitz esan gurako luke hiztunen gogoaren arabera aldaera erregional estandarrak aldatuz joan daitezkeela, hurbilduz nahiz urrinduz.

Erregiolekto, dialekto erregionalak edo eskualde-berbetak, aldiz, euskalkian edo dialektoan arituz, herriko hizkera baino modu jasoago batean jarduteko gogoz egingako ahalegina da; edo gura bada, herriko hizkeraren eredu idatzia. Euskararen kasuan, kasu batean baino gehiagotan, euskalki literario historikoekin erka daitezkeen kontzeptua dela esango genuke. Jatorriz bi kontzeptuok, eskualde-berbeta eta euskalki literarioa, ez lukete inolako loturarik, bi helburuz lortutako aldaerak direlako. "Euskalki literarioa" aspaldi asmatutako kontzeptua dugu, garai batean ekoizten ziren idatzi mota desberdinei lotua. Euskara batuaren sorreran eta euskara estandarra hedatuz gero beste funtzio batzuk hartuz joan da euskalki literarioa kontzeptua: hain zuzen ere, batua edo estandarra baino hiztunengandik hurbilagoak ziren eredu edo aldaerena. Horrela, euskararen kasuan eskualde-berbetatzat aldaera hau izan da proposatua eta erabilia eremu desberdinetan, baina ez denetan.

Hirukiaren inguruan bildutako aldaeren rola ere aztertua izan da. Horrela egiten du, adibidez, Van Coetsem-ek (1992: 30 eta h.) aldaera emaile edo aktiboa eta aldaera hartzailea bereizten dituenean. Dialektoko hiztunek estandarreko material lexiko zein hizkuntza ezaugarriak bereganatzen dituztenean rol agentea dutela esaten da. Horrela estandar erregionala dialektoko hiztunek nazio mailako estandarra lortzeko egiten duten arrakasta partzialeko ahalegina baino ez litzateke izango. Gai honen inguruko ikerketa asko dago, baina aldaera berrien sorreran ematen diren hizkuntza mekanismoak oso gutxi ezagutzen dira oraindik.

Bateratze prozesu hauek lehen-lehenik lexikoan agertzen omen dira eta ondoren gramatikan. Arlo hauetan aldaera ez-estandar eta estandarraren arteko desberdintasunak oso nabariak dira entzunenerako, arlo fonetikoan eman daitezkeenak baino gehiago. Hala ere, gorago esan denez, gure ikerketan ez da horrela azaltzen, Arratian egin den ikerketan forma estandarreko joera nagusia morfosintaxian agertu delako.

Dialekto erregional edo erregiolektoen eta estandar erregionalen sorreran hiri handien rola handia omen da ikerketen arabera. Gehienontzat ezaguna den adibidea jartzeko, Andaluzian gaztelania estandarraren bi erregional aldaera sortu dira: 'norma sevillana' eta 'malagueño' deituak (Villena 1996).

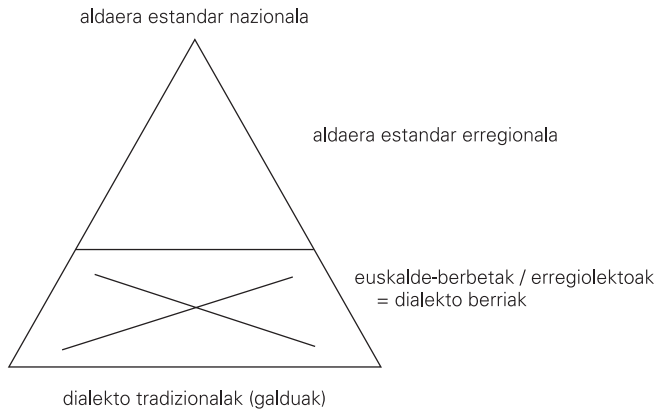
Auer eta Hinskens-ek diotenez (1996: 10), eskualde-berbeta edo erregiolektoen garatzeak ez dakar automatikoki dialekto tradizionalen heriotzea. Aitzitik, bizi-iraupearen berme omen lirerateke (hori gertatzen omen da Calabria eta Italiako hegoaldeetan Trumpert/Maddalon 1988 eta 1994-en arabera).

Erregiolektoa edo eskualde-berbeta, edonola eratuta egonda ere, ohiko dialekto eta hizkerak babesteko tresnatzat ulertzen badira (eta dialektoko ezaugarriez eraikita badago) dialekto horiek babesteko aldaera berri hau indartzea izango litzateke jokabide egokiena. Ondorioz, eskualde-berbeta ondo normalizatzen ez den bitartean aldaera estandarren indarrez baturanzko joera ez da geldituko. Erregiolektoa dialekto tradizionalak eusteko dituen baliabideetarik indartsuena da.

Hala ere, kontrako kasuak ere gerta daitezke, gutzitx desagertu ere egin baitaitezke (Goi Saxonian gertatzen omen da).

Dena den, eta kasu guztiak aipatzeko, estandar eta dialektoen arteko bateratzeak edonon ematen badira ere, itxuraz oinarrizko baldintza bat bete behar da hori gerta dadin: dialektoak denek onartzen duten goi mailako estatusa izan behar du. Suizako aleman dialektoek, adibidez, ez dute ezagutu estandar erregionalerako hurbiltze edo bateratzerik. Eta izaera hori omen da, hain zuzen ere, bateratze joera galeratzen duena.

Kasuistika gutzia biltzen duen irudia sortu dute Auer eta Hinskens-ek (1996: 11):

Auer & Hinskens 1996: 11-tik hartua.

7. irudia

Horixe gertatu omen da Danimarkan Tore Kristiansen-en esanetan (1998: 120), non dialekto tradizionalan %5 baino gutxiagok hitz egiten duen, zaharrak barne; denak jabetu dira Copenhage-ko aldaeraz.

Euskararen estandarizatzeko lanetan norantz goazen eta zein abiaduretan itaundu beharra dugu, nor edo nork kontrolatzen duen edo inork kontrolatzen ez duen edonora ote goazen.

Iduriz inork planifikatu gabe eta inork kontrolatzen ez duen aldaerak sortuz omen doaz euskararen eremuan. Hori da, esaterako, ondoko esaldiarekin “hizketa

hibrido bat, ez batua ez euskalkia, nagusitzen ari da eskualde askotan, belaunaldi berrien artean” salatzen duena J. M. Elexpuruk (1996: 524). Baina zantzu guztien arabera delako “hizketa hibrido” hori ez ote da Auer eta Hinskens-en hirukiko aldaera estandar berriari dagokion estatusa lukeen aldaera?

Terminologia eta aztertze eredu hau aintzat hartuz, Goikoetxeak bere tesian (2003: 225-29) proposatzen duen *euskalki literarioak* ‘aldaera erregional estandarra’ eta ‘erregiolektoaren’ papera beteko luke. Goikoetxeak euskal diglosiako zer irakatsi zehazten duenean hiru hizkuntza maila proposatzen ditu: a) euskara batua; b) euskalki literarioa; eta c) azpieuskalkiari dagokion maila. Auer-Hinskens-en lau mailako sistemaren ordez hirukoa proposatzen du Goikoetxeak. Lehen edo gorengo maila bi ereduetan bera izango litzateke: estandar nazionala edo euskara batua. Goikoetxearen b) maila ere (euskalki literarioa) arautua eta normalizatu gongo litzateke. Hirugarren eta azken maila (herriko edo etxeko aldaera), aldiz, arautu gabe. Goikoetxearen lana ondo interpretatu badugu 8. irudia genuke.

Egia esan, aldaera estandar nazional eta dialekto tradizionalen defendatzaileak batetik, eta bestetik eredu bien tartean beste aldaera bat proposatzen dutenak indar handiak jarri dituzte.

Goikoetxeak b) puntuan aipatzen duen euskalki literarioaren lekuaz hainbat urte lehenago gogoeta eskatu zuen B. Oihartzabalek ere (1993: 88) ondokoa zioenean: “Literatur euskalkien egoera, ordean, ez da hain argia, eta, ene aburuz, komeni litzateke haietaz berriz gogoeta zenbaiten egiten has bagintez, osoki aldatu baita Arantzazuko biltzarraren garaian zegoen egoera. Are gehiago bazter euskalkien kasuan”. Aburu argia, izan ere, batuaren sorreratik ordura arteko euskalki literarioek, ordura arteko aldaera estandarrek, beste estatus bat behar zuten ez baitziren jada, ordura arte bezala behintzat, beharrezko euskara idatzirako.

Deba Ibarrean, aldiz, hizkuntza plangintzan diharduen taldeak bi aldaeratar mugatzen dute euren proposamena: herriko hizkera eta euskara batua.

Horretarako Elexpuruk (1996: 525) ‘berbeta-eskualdea’ kontzeptua lantzen du; Leintz (Arrasate, Aretxabaleta, Eskoriatza eta agian Aramaio), Oñati, Bergara, Eibar eta Elgoibar izango lirateke ‘berbeta-eskualdeak’ Deba-arroan, adibidez. Elexpuruk

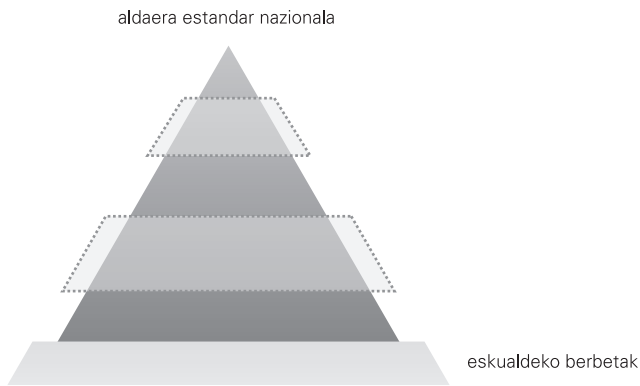
ez du sakontzen kontzeptuaren nozioan, baina itxuraz dialektologian sarri erabiltzen den ‘hizkera’ kontzeptuaren pareko edo izan daiteke, ematen dituen gune geografikoak kontuan izanik. Hots, hizkera bera edo oso antzekoa darabilen eskualdea. Nozio geolinguistikoa litzateke eta ez hizkuntza aldaerari dagokiona. Gune geolinguistikoko horietan sortu beharko liriateke, haren aburuz, berbeta aldaera trinko-idatziak bertako ekoizpenak eredu horren bidez bideratzeko. Eredu idatzi hori inguruko hizkuntza ezaugarriez osatu eta hornituko litzateke, ahozko aldera bizitik oso gertu. Eredu idatzi hori ahozkoan oinarrituz, ahozkotasunari dagozkion ezaugarriak ezabatuz eta kode idatziari dagozkionak gehituz lortuko litzateke. Aldaketak urriak dira oso.

Deba-arroan eredu propioa lantzen dihardutenek ez dute “erregiolekto” edo “euskalki literarioaren” beharrik ikusten edo, hobe esanda, herri hizkera bihurtu dute “dialekto erregional”.

Erabaki honen inguruan aurkako iritzi asko bildu da, nahiz gutxi idatzi den. Euren ereduaren ezaugarrien inguruko eztabaida alde batera utziz, arrazoi historiko, linguistiko eta soziolinguistikokoak aipatzen dituzte euren proposamenaren defentsan.

Denetarik garrantzitsuenak azken hauek direla esango nuke. Izan ere, euren herri hizkeratik oso urrun eta arrotz ikusten dituzte bai batua, bai bizkaiera klasiko edo literarioa. Deba ibarrak baldintza asko betetzen ditu honelako esperientzia bat aurrera ateratzeko; bestalde, sasoi konkretu batean abiatzen da. Kontuan izan behar da euren ereduaren osorik eta gaur ezagutzen den indar eta finkotasunez gorpuztu aurretik sortuz joan diren herri aldizkari eta telebistak, batetik; hirigune garrantzitsuak biltzen dituztela eskualdean eta batuaz kanpo eredu idatzirik ez dutela izan. Hau da, faktore soziolinguistikoko asko eta aldekoak izan dituztela proposamena aurrera ateratzeko, nahiz kanpotik nagusiki kritikak egin zaizkien.

Proposatzen duten eskemaren irudia ondokoa litzateke (9. irudia):

9. irudia

Euskalki literarioen erabilerak Iparraldean Hegoaldean baino arrakasta handiagoa izan du: “Badakigu iparraldean lau euskalkietatik biga direla publikoan erabili: zuberera eta lapurtera. Idatziz bederen, ez dute hanbateko tokirik ukan ekialdeko behenafarrerak eta mendebalekoak” (Davant 1996: 531).

Zubererari dagokionez Davantek berak Zuberoan idazten dena aztertu ondoren ondokoa dio: “Batuaren eragin nabarmena du gaurko zubererak hiztegian eta grafian, belaunaldi nahiko berrietan bederen” (idem, 534).

“Lapurtar baxenabarrerak” Oihartzabalek izendatzen duen legez egoera bestelakoa du (1993: 88): “Lapurtar baxenabarrerak, oro har, eta horretarako denbora hartuz ere, besoak zabal ireki dizkio idazketa batuari (...) Hargatik bere baitan hizkuntza eredu gisa dauzkan balio handiak (...) beretzat atxiki ditu”.

Auer eta Hinskens-en irudian jada agertzen diren aldaera desberdinen garatzea baino ez da azkenaldion Iparraldeko euskalkietan gertatzen ari dena. Batetik, hiru euskalki edo eredu izatetik bitara pasatzea; eta bestetik, erabiltzen diren euskalkiak aldatuz edo egokituz doaz euskara estandarraren eraginpean, honen ezaugarriak euren ganatuz, baina aldaera propio gisa baliatzeko prestatuz. Dena den, hemen ere zehaztu beharko litzateke Auer-Hinskens-en irudian zein leku hartzen duten euskalki berri hauek; edo irudi horren ordez Goikoetxeak irudikatzen duen hiru mailakoa den.

3. Eskualde-berbeta

Molde eta helburu desberdinetako lanetan aztertu da base dialektal edo dialekto tradizional eta aldaera estandarraren arteko *continuuma*. *Continuum* honen bi muturrak argi badaude ere, barnean gertatzen ari denaz, gerta daitekeenaz edo gertatu beharko litzatekeenaz gure artean ez daude gauzak argi eta gutxiago adostuta. Egia esan behar bada, hizkuntza plangintzari dagokion gaia izan arren, izatez eta planifikazio handirik gabe, intuizioz edo hizkuntzaren kalitateari eutsi nahiz edota euskalkiak estandarraren erasorik babestu nahiak euskalkien alderako joera berpiztu egin da azkenaldion.

Batetik Iparraldekoen tradizioa dugu, euskara batu onartu arren maiz euren euskalkietan idazten jarraitu dutelarik. Bai lapurtera-behenafarrera, bai zubereraz, modu batean zein bestean, ezaugarri batzuk gorabehera jarraitu dute idazten eta ez da ohitura horren kontra iritzirik sortu. Ez batuzale amorratuenean aldetik batuaren ordez euren aldaera erregionala erabiltzen dutelako, ezta euskalkien zale itsuenen aldetik, jatorrizko euskalkia bere izaera garbian erabili ordez batutik hartutako osagai batzuk nahasi dituztelako.

Hegoaldean, oster, bestelako hots eta kalapita sortu izan da euskalkien erabilera dela eta, maizegi honen erabilera eremua ahozkoa mugatu nahirik.

Aldaera estandarraren aurrean eman diren bi joera eta jokaera desberdin hauek gauza asko adieraz lezaketen arren, eta horretan sartu gabe, gure inguruko lurraldeetan jada gertatu diren joerak errepikatu baino ez dituzte egiten. Hizkuntza berean, lurralde batzuetan aldaera estandarraren eta dialektoen arteko berdintze azkar eta indartsuak ezagutu izan diren bitartean, beste lurralde batzuetan berdintze motel eta lasaiak ezagutu dira.

Orain arteko berdintze joera hauek planifikatu gabeak izan dira, gertakari horren konszientzia garatu gabea izan delako. Euskararen kasuan bi joera desberdin horien ondorioak bere osotasunean aztertu gabe badiraute ere, Arratian egin den azterketan azaltzen diren emaitzak garbi erakusten dute bateratze indartsuaren ondorioa zein den eta nora garamatzen.

Arratiako aipatzen ari garen datuak gaiari buruzko lehen ikerketaren datuak badira ere, aurretikoa da, bai Bizkaialdean, ere baita beste batzuetan ere, tokian tokiko

hizkeren eta euskalkien gainbeheraldia. Eta estandarrekiko bateratze indartsu eta bortitz horrek ondorioz erreakzio bizia sortu du eremu desberdinetan, azkenaldion modu intuitibo eta isolatuan gehienetan herriz herri, herrietako hizkeraren berpizte indartsua ezagutu delarik. Bat-bateko eta gehienetan guztiz sakondu eta planifikatu gabeko berpizte honek sarri txokokeriak erabili eta indartzea ere ekarri du hainbat eta hainbat lekutan.

Erreakzio hori modu pausatu eta sakonagoan bideratu denean euskalkiei prestigioa emateko elkartean sorrera eragin du eta hizkuntza (euskalkiak eta estandarra) planifikazio baten eskariak gero eta ozenago entzun daitezke.

Hizkeren eta euskalkien bilketa eta ikerketak ere erreakzio horren beste zantzu bat bezala hartu litezke. Euskalkien ikerketa modan jarri eta ugari dira zeregin horretan buru-belarri sartu diren ikertzaile eta gainerakoak. Zientzia arlo hau asko ugaldtu da azkenaldion tesi zein artikulu gisa egin diren argitalpenekin.

Ikerketatik abiatuz hizkuntza planifikazioan ere aurreratu da. Hala, aldaera estandarra eta dialektoaren artean beste aldaera batzuen planteamendua ere egin da, gorago aipatu den legez.

Bizkaierarako *Mendebalde Kultur Alkarteko* eta bestek eraginik, halako erregiolekto edo eskualde-berbeta bat gorpuztuz doa, XVIII. gizalditik zetorren tradizio literariotik abiatuak.

Goikoetxeak, *Mendebalde Kultur Alkarteko* kideak, bere tesian (2003: 60) hizkuntzaren oreka gordetzeko beharko lirakeen aldaerez berba egitean hiru hizkuntza aldaera proposatzen ditu: euskara batua, bizkaiera literarioa eta lekuan lekuko hizkerak edo azpieuskalkiak, "(...) ezen gure kriterioa euskara batutik ahal denik gutxien aldentzea baita" (Idem, 42). Funtsean Auer eta Hinskens-en planteamendua errepikatzen duela iruditzen zait.

Gaiari dagokion literaturan behin ere ez da aipatzen eskualdeko estandarra. Ba dira, ostera, eskualde-berbetari buruzko aipamenak.

Gorago esan da eskualde-berbeta edo erregiolektoa dialekto eta hizkerak guztiz ez galtzeko darabilten urrats estrategikoa dela. Aldaera estandarren erasoari aurre egiteko erabiltzen duten aldaera. Berezko estrategia dela esan daiteke, kasu batzuetan edo dialekto batzuetan garatuago dagoena edo modu zehatzago batean garatzen dena. Alabaina, marko honetako teorizazioak eraiki aurretik sortu dira hizkuntza eta lurralde desberdinetan erregiolektoak. Sortze horrek dialektoetako hitzunen idiosinkrazian txertatuta dagoela pentsaraztera garamatza, dialektologia tradizionalan aipatzen den dialektoen funtzio bereizle eta bateratzean, hain zuzen ere.

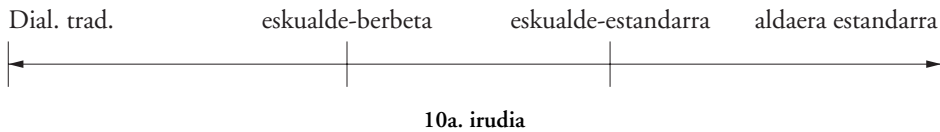
Eskualde-berbetaren funtzio edo zereginen artean dialektoa aldaera estandarretik babestea eta dialektoa prestigiatzea dela aipatu beharko lirakeke. Babestu egiten du aldaera estandarren aurrean harresi bat eginez. Aldaera estandarreko izpiak horma horretan irradiatzen dira eta aldaera horretan eragiten dute, baina ez dira dialektoetaraino heltzen; eta heltzen direnean ahulago egiten dute.

Eskualde-berbetaren zeregina ez da bere itzalpean biltzen dituen dialekto tradizionalen ezaugarri guztiei eutsi eta eremuz kanpoko ezaugarririk ez hartzea. Eta ondorioz ezin eska dakioke dialekto tradizionaletan aurki daitezkeen ezaugarri guztiak izatea. Hauek erabiltzen duten estrategian aldaera hibrido bat izango da. Biltzen dituen dialektoen eta estandarren ezaugarriak dituen aldaera hibridoa.

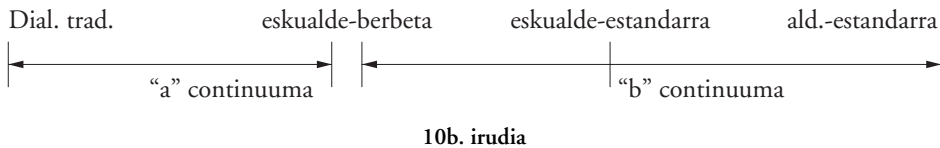
Bestalde, dialektoak prestigioa irabazteko bide ere bada. Dialektoa ahozko espresiotik idatzira pasatu edo heltzean prestigioa irabazten du komunitateko eta kanpoko hiztunengan. Ahoz berba egiteko ez eze idazteko ere baliagarria bihurtzen da horrela dialektoa eta honek duen distira eskuratzen du.

Eskualde-berbeta hau zenbat eta normalizatu edo arautuago izan bere zeregina modu zehatzago eta osoago batean beteko du. Eredu trinkoagoa izatean, osagaien zereginak zehatzagoak izatean eta inbentario gramatikala itxia izatean fidagarritasunean irabazten du hiztunentzat. Aldi berean, aldaera estandarrak zailago izango du bere ezaugarriak txertatzea eredu trinkoki arautu batean, ez arautu batean baino.

Kontuan izan behar da eskualde-berbeta hau mutur batean dialekto tradizionala eta bestean aldaera estandarra dituen continuum soziolinguistiko baten erdian kokatzen dela (ikus 10a. irudia).

Continuum hau zenbaitek bitan banatzen dute, ondoan ikus daitekeen legez:

Ikuspegi batak zein besteak badu bere arrazonamendua: 10a irudian hizkuntza berean gertatzen diren aldaera desberdinen *continuum*a genuke; *continuum* horrek mutur batean dialekto tradizionalak eta bestean aldaera estandarra izango lituzke eta erdian bi aldaera finkatu eta arautuak (eskualde-berbeta eta eskualde-estandarra).

10b irudian, aldiz, bi *continuum* marrazten dira: lehena, "a" *continuum*a, dialekto tradizionalen *continuum*a agertzen da, zeinen muturrak dialekto tradizionalak eta eskualde-berbeta izango liratekeen; hau da, *continuum* honek hizkera tradizionalen mundua hartuko luke bere baitan. "b" *continuum*a aldaera estandarraren aldaerek osatzen dute: mutur batean eskualde-berbeta eta bestean aldaera estandarra izango lituzke.

Irudi honen arabera, eskualde-berbetak lotuko lituzke bi *continuum*ak, aldi berean, bietako mutur eta bietako "zubi" izango litzatekeelarik.

3.1. Eskualde-berbeten sailkapena

Euskararen lurralde desberdinetan gorpuztuz doazen eskualde-berbeta hauen formatze eta ezaugarriak zehaztea garrantzitsua da ikuspuntu teorikotik.

Hasteko, lurralde batzuetan eskualde-berbetaren oinarritzat euskalki literarioak aukeratu badira ere, ikuspuntu teorikotik ez da nahitaezko hala izan dadin; beste era bateko formazioa ere izan dezake. Teorian ondoko abiapuntuak behintzat izan ditzake:

- Euskalki literarioa;
- Eskualde horretako koinea;
- Eskualdeko hizkera bat nagusitzea.

Sailkapen honi kasu eginez euskararen kasuan gorpuztuz doazen eskualde-berbetak honela sailka daitezke. Sailkapen hau behin-behinekoa da eta ez du osoa izateko inolako asmorik; ezagunak diren formak proposatzen den egituran hartuko luketen edo hartzen duten lekua azaltzea baino ez da helburu:

- Euskalki literarioan oinarrituz:
 - Bizkairako proposatzen den eskualde-berbeta
 - Lapurdi-Behe Nafarroan erabiltzen den lapurtera-baxenafarrera
 - Zuberoan erabiltzen dena
- Eskualderako koinea: Deba ibarrean “Badihardugu euskera alkartia”ren ekimenez gorpuztu den eskualde-berbeta.
- Eskualdeko hizkera bat nagusitzea: ez da ezagutzen euskararen kasuan.

Gaitza da jakitea zergatik sortzen diren lurralde batzuetan eskualde-berbetak eta besteetan ez. Hipotesien artean koka daiteke aldaera estandarretik lurralde bateko dialekto tradizionalerara dagoen hizkuntza distantzia handia izatea. Hipotesi honen arabera zenbat eta hizkuntza distantzia handiagoa izan orduan eta aukera gehiago egongo litzateke eskualde-berbeta sortzeko. Lurraldearen historia, tradizioa eta kultura propioa ere kontuan hartzekoa da eskualde-berbetaren sorreran.

Euskararen kasuan esan daiteke euskara estandarretik urrunen aurkitzen diren aldaera edo euskalkiak izan direla arrangura gehien azaldu dutenak eta nola edo halako formulazioetara heldu eta euren moldea proposatu dutenak.

3.2. Eskualde-berbeten ezaugarriak

Eskualde-berbetek ez dituzte osoki bere eremuan biltzen diren hizkeren edo dialektoen ezaugarri guztiak eta hauek bakarrik hartzen. Gorago aipatu den Suitzako aleman dialektoan gertatu dena adibide paradigmaticoa izan liteke. Aldaera estandarretik oso urrun diren ezaugarriak eustek kostu handia ekar lezakeenean bitarteko zerbait edo estandarreko ezaugarri bat edo batzuk hartzeak gainerakoei eusteko erraztasunak eman liezazkieke

Ikus ditzagun gaur egun eskualde-berbeta legez erabiltzen diren aldaera batzuk, adibide edo ariketa gisa, zein ezaugarri biltzen duten: Bizkaian bizkaiera literarioan oinarrituz gorpuzten ari den “bizkaiera” berriak ezaugarri berriak biltzen dihardu. Hauen inbentario exhaustiboa egiteko asmorik gabe, hona hemen hauetako ezaugarri batzuk. Aurrera joan baino lehen esan behar da kasu batzuetan proposamen bat baino gehiago izan daitekeela:

- 1) Tradizioan erabili ez den *h* letraren erabilera eta oro har euskara baturako Euskaltzaindiak onartutako alfabetoa erabiltzea.
- 2) *-a + a > -ea* fenomeno fonetikoari muga ezartzea: “Bizkaieraren eremu, maila eta tradizioan edo tradiziotik sortu ez diren berbak datozen idazkeran erabiltzea proposatzen da: *gatazka*, eta ez *gatazkea*; *ganga* (anatomian eta arkitekturan), eta ez *gangea* (...)” (Goikoetxea 2003: 40).
- 3) Ergatibo plurallean “aukera bi onartzen dira: *-ak / -ek*. Berez *-ak* da sartalde eta erdiko euskalkietakoa, baina batukoa asko zabaldu da aspaldiko denporetan; gainera, *-ek* atzizkiak hobeto bereizten dira *Nor* eta *Nork* kasuak” (Labayru 2001: 129).
- 4) Datiboa. “Mugatu pluralerako aukera bi dagoz: *-ai / -ei*. *-ai* da zaharra eta bizkai euskerari berez jagokona, baina aspaldiko urteotan batuko eredutik ez urruntzeko, *-ei* erabili izan da gehiago. Momentuz, ba, biak ontzat hartuko dira.” (Idem, 131).
- 5) Adlatibo amaituan “(...) tradizino idatzian *-gino* ugari agertu arren, gaur egun ez da zabalkunde handikoa. Holan, bada, onartuagoa eta erdikoagoa dan *-raino* erabiltea gomendatzen da (...)” (idem, 155).
- 6) Aspektu marka. “Burutubako ohiturazko aspektua markatzeko mende-baldeko euskeran *-tzen*, *-ten*, *-tuten*, *-etan*, *-ketan* markak zabal dabilz, baina euretatik hiru aintzat hartuko ditugu batez be idatzirako: *-ten*, *-tzen* eta *-etan* (Idem, 238).
- 7) *-zino* eratorpen atzizki (tradizio literarioan *-ziño*) eta gainerakoetan *ñ*-ren ordeez *n* idaztea.

Bizkaialdean eratuz doan eskualde-berbetak tradizio literarioa ukatu gabe, aldaera estandarren indarra kontuan hartzen du eta honek eskaintzen dituen abantailak bere egiten ditu ergatibo pluraleko atzizkiaren kasuan bezala (absolutibo eta ergatibo pluralak bereizteko), edo aukera zabala izan den lekuan (aspektu ez burutuaren kasua).

Lapurtera-baxenafarreraren kasuan tradizio literarioa handiagoa izan da eta ete-nik gabea euskara batua sortu ondoren ere. Hala ere aldaera estandarren eragina heldu zaiela nabaria da. Ikus ditzagun ezaugarri batzuk:

- 1) “(...) nafarro-lapurtera zabaldu batean hitz egiten die erakasleak eta idazterakoan Batura pasatzen da aditzan, hilabeteen izenetan eta abar...” dio Davantek “Ikasbi”ko sistemaz (1996: 535). Eta Seaskako ikastoletan “joera orokorra da euskalkitik abiatuz horren zabaltzea Batuari buruz” (idem).
- 2) Literaturan “Batuko grafia derabilagu eta hitz berriak Batutik hartzen ditugu” (idem, 537).

Zuberoan, lapurtera-baxenafarreraren legez, tradizio literarioa ez da eten batua sortu ondoren ere. Hala ere geroago eta aldaera estandarren eragin handiagoa jasaten ari da.

- 1) “Batuaren eragin nabarmena du gaurko zubererak hiztegian eta grafian, be-launaldi nahiko berrietan bederen” diosku Davantek (idem, 534).
- 2) Horien artean grafiari dagokionez “kontsonante ondoko H gehienak ezabatuz” jokatzan dutela dio (idem, 533).

4. Ondorioak

Gaur egun euskararen hizkeretan zehar zer gertatzen ari den jakiteko ezinbestekotzat jo behar da, gure inguruko hizkeretan jazo denaz eta jazotzen ari denaz hausnarketa egitea. Gai honen inguruan ikertzaileek egindako teorizazioetatik abiatuz euskararen eremuan gertatzen ari dena ulertzeko baliabide gehiago ditugu.

Ulertzeko bakarrik ez eze orain artean egin den bideari buruz gogoeta egin eta izan diren akatsak zuzentzeko aukera ere ematen du. Arratian egin den ikerketak argi eta garbi uzten digu aldaera estandarren eta euskalkien arteko bateratze indartsua ari dela gertatzen eremu eta lurralde batzuetan, behintzat.

Hizkuntzaren planifikazioan modu orekatuan jokatzeko ereduak ere aurkeztu dira. Zeren konsziente izanik azken 30 urteetako bideak nora ekarri gaituen egokiera dugulako etorkizuna planifikatzeko. Gorago egin den itauna berriro gogoratu, zein eredu nahi dugu gure seme-alabek izan dezaten, eman dezagun 40 urte barru?

Bibliografia

- Ammon, U., 1998, "Measuring the Broadness of Dialectal Speech", *Sociolinguistica* 12, 194-207.
- Auer, P., 1998, "Dialect Levelling and the Standard Varieties in Europe", *FL XXXII/1-2*, 1-9.
- & A. di Luzio (arg.), 1988, *Variation and Convergence*, Mouton de Gruyter, Berlin.
- & F. Hinskens, 1996, "The Convergence and Divergence of Dialects in Europe. New and not so New Developments in an Old Area", *Sociolinguistica* 10, 1-30.
- Bellmann, G., 1998, "Between Base Dialect and Standard Language", *FL XXXII/1-2*, 23-34.
- Christen, H., 1998, "Convergence and Divergence in the Swiss German Dialects", *FL XXII/1-2*, 53-67.
- Davant, J.-L., 1996, "Euskalkien eta euskara batuaren arteko harremana nolakoa den Iparaldean", *Euskera* 41: 3, 531-39.
- Elexpuru, J. M., 1996, "Herri-euskararen eremua", *Euskera* 41: 3, 523-29.
- Gerritsen, M., 1991, "Mechanisms of standardization. An investigation of changes in three similar dialects under influence of three different standard languages", in E. van Hout & E. Huls (arg.), *Artikelen van de Eerste Sociolinguïstische Conferentie. Lunteren, November 1991*, Eburon, Delft.
- Goikoetxea, J. L., 2003, *Euskalkia eta bezkuntza. Dakigunetik ez dakigunera euskal diglosia irazian*, Euskaltzaindia, Iker 13, Bilbo.
- Haritschelhar, J., 1991, "Dialects et standardisation", *BMBB* 131, 1-11.
- Haugen, E., 1968, "Dialect, language, nation", in E. Haugen, *The Ecology of Language*, Essays by Einar Haugen. Selected and introduced by A. S. Dil, Stanford 1972, 237-54.
- Hinskens, F., 1992, *Dialect Levelling in Limburg. Structural and Sociolinguistic Aspects*, PhD-dissertation, University of Nijmegen.
- , 1998, "Dialect Levelling: A Two-dimensional Process", *FL XXXII/1-2*, 35-51.
- Kapanaga, B., 1986, "Euskera batua eta euskalkiak", in Askoren artean, *Euskara euskalkiak-Eibar* 85, Eibarko Udala, 77-90.
- Kristensen, K. & M. Thelander, 1984, "On dialect levelling in Denmark and Sweden", *FL XVIII/1-2*, 223-46.

- Kristiansen, T., 1998, "The Role of Standard Ideology in the Disappearance of the Traditional Danish Dialects", *FL XXXII/1-2*, 115-29.
- Labayru Ikastegia, 2001, *Bizkai euskeraren jarraibide liburua. Lehenengo pausuak*, Labayru, Bilbo.
- Lakarra, J. A., 1986, «Bizkaiera zaharra euskalkien artean», *ASJUXX/3*, 639-82.
- , 1992, «Bizkaieraren lekua beste euskalkien artean iraganeko garaietan» in Askoren Artean *Bizkaieraren lekua gaur*, Euskal Ikaskuntzen Institutua-D.U., Bilbo, 15-34.
- Martín Zorraquino, M. A., 1998, "Sociolinguistic Attitudes and Beliefs Towards Dialectal and Standard Varieties, in *La Franja Oriental de Aragón* (Spain)", *FL XXXII/1-2*, 131-43.
- Mitxelena, K., 1976, "La fragmentación dialectal: conocimientos y conjeturas", *REL VI*, 309-24 [orain in *Lengua e historia*, Paraninfo, 73-85].
- , 1992, "Fenómenos de convergencia en la historia de los dialectos vascos", *FLV 24*, 355-66.
- Oihartzabal, B., 1993, "Euskara batuari Iparraldetik behatuz", *Jakin 76*, 79-89.
- Taeldeman, J., 1998, «Levelling Phenomena in the Flemish Dialects», *FL XXXII/1-2*, 11-22.
- Trudgill, P., 1986, *Dialects in Contact*, Oxford: Blackwell.
- Van Coetsem, F., 1988, *Loan phonology and the two transfer types in language contact*, Foris, Dordrecht.
- , 1992, "The interactions between dialect and standard language, viewed from the standpoint of the Germanic languages", in J. A. van Leuvensteijn & J. B. Berns (arg.), *Dialect and Standard Language*, North Holland, Amsterdam, 15-70.
- Van Leuvensteijn, J. A. & J. B. Berns (arg.), 1992, *Dialect and Standard Language*, North-Holland, Amsterdam.